

ИЛМҲОИ КИШОВАРЗӢ /СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ/ SCIENCES OF AGRICULTURE

ТДУ 633.85

МАҲСУЛНОКИИ ЗИРОАТҲОИ РАВҒАНДИҲАНДА ДАР КИШТИ ТАКРОРӢ

Махмадёрзода У.М., д. и. к., профессор, **Қурбонова Б.А.**, н. и. к., дотсент,
Расулов М., ассистент, **Фурутан М.**, магистр - ДАТ ба номи Ш. Шохтемур

Калимаҳои калидӣ: офтобпараст, кунҷит, маъсар, рапс, ҳосил, чормағзи заминӣ, равған.

Дар даврони соҳибистиклолии кишвар таҳаввулотҳои бузурги созандагиву ободкорӣ равшан ба назар мерасанд, ки барои амалӣ гаштани сиёсати Ҳукумати кишвар - гузаштан аз давлати аграрӣ ба давлати саноативу аграрӣ заминаҳои мусоид фароҳам меорад. Бунёд гаштани корхонаҳои саноатӣ барои густариш ёфтани соҳаи кишоварзӣ заминаҳои боз ҳам мусоид фароҳам оварда, дар навбати худ соҳаи кишоварзӣ барои таъмин намудани корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хоми истеҳсоли худӣ сахми арзандаи худро гузошта метавонад.

Парвариши зироатҳои равғанидиҳанда ва истеҳсоли дони бештари онҳо яке аз заминаҳои асосии таъмин намудани корхонаҳои истеҳсолкунандаи равғани растанӣ ба ҳисоб меравад. Ба зироатҳои равғанидиҳанда зироатҳое дохил мешаванд, ки дар таркиби донашон ба миқдори муайян равған доранд.

Равғани аз растаниҳо истеҳсолшуда аҳамияти баланди истеъмоли ва саноатӣ доранд. Равғани онҳо ҳангоми тайёр намудани ғизо, инчунин ҳангоми консервакунонӣ, саноати қаннодӣ ва нонпазӣ истифода бурда мешавад. Аз равғани зироатҳои равғанидиҳанда дар саноат маргарин, собун, алиф, ленолиум истеҳсол намуда, инчунин ҳамчун равғани молиданӣ истифода бурда мешавад.

Кунҷораи офтобпараст, зағир ва бангдона аз равған ва сафеда бой буда, ғизои концентратии пурқимат барои чорво ба ҳисоб меравад. Қисми зиёди зироатҳои равғанидиҳанда қобиляти баланди шахддиҳандагӣ доранд.

Вобаста ба гарон будани арзиши равғанҳои воридотӣ ва кам карда шудани майдони кишти пахта дар солҳои охир дар чумхурӣ зарурияти зиёд намудани истеҳсоли дони зироатҳои равғанидиҳанда пеш омадааст.

Бо назардошти кам будани масоҳати майдонҳои кишоварзӣ дар чумхурӣ ва таъмин намудани саноат бо дони зироатҳои равғанидиҳанда самаранок истифодабарии заминҳои обёришавандагии водигӣ ва гирифтани ду ҳосили дони зироатҳои равғанидиҳанда яке аз заминаҳои асосӣ ба ҳисоб рафта, ба роҳ мондани таҷрибаҳои илмӣ доир ба ин мавзӯ зарурати бениҳоят зиёд дорад.

Вобаста ба ин мо таҷрибаҳои илмӣ-истеҳсолии худро дар шароити заминҳои обёришавандаи ноҳияи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ ба мақсади рӯёнидани ду ҳосили дони зироатҳои равғанидиҳанда ба роҳ мондем.

Мақсади таҷрибаҳои илмӣ аз парвариш ва рӯёнидани ҳосили дилхоҳи дони зироатҳои равғанидиҳанда (маъсар, рапс, офтобпараст, кунҷит ва чормағзи заминӣ) дар кишти такрорӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми ба роҳ мондани таҷрибаҳои илмӣ чунин вазифаҳо гузошта шуд:

Барои омӯзиш навъҳои зерини ноҳиябандишудаи зироатҳои равғанидиҳанда: маъсар навъи “Шифо” ва “Милютини-114”, рапс навъҳои “Дракон” ва “Ортаден”, кунҷит - навъи “Шаҳноза”, чормағзи заминӣ навъи “Тоҷикӣ-15” ва офтобпараст - навъи “Лакомка” интиҳоб карда шуд.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими зироатҳо дар кишоварзӣ, аз ҷумла зироатҳои равғанидиҳанда ин парвариш намудани онҳо дар киштҳои такрорӣ ба ҳисоб меравад. Ин нишондодҳо илова ба муҳлати кишт аз шароити ҳокиву иқлимӣ, хусусиятҳои навъи зироат ва технологияи парвариш вобастагӣ дорад.

Ҷадвали 1 - Нақшаи кишти зироатҳои рағанидиханда

Кишти тирамоҳӣ	
Рапс	Маъсар
Навӣ “Дракон”	1. Навӣ “Милютинӣ-114”
Навӣ “Ортаденӣ”	2. Навӣ “Шифо”
Кишти такрорӣ	
1. Маъсар навӣ “Шифо”	1. Маъсар навӣ “Шифо”
2. Чормағзи заминӣ навӣ “Тоҷикӣ-15”	2. Чормағзи заминӣ навӣ “Тоҷикӣ-15”
3. Офтобпараст навӣ “Лакомка”	3. Офтобпараст навӣ “Лакомка”
4. Кунчит навӣ “Шаҳноза”	4. Кунчит навӣ “Шаҳноза”

Аз натиҷаҳои бадастомадаи корҳои илмӣ дида мешавад, ки муҳлатҳои кишт ба инкишоф ва ҳосилнокии зироати рағанидиханда дар кишти такрорӣ таъсири зиёд мерасонад. Ҳангоми кишт намудани онҳо пас аз зироати рапс дар муҳлати кишти 1-уми июн пас аз 8-14 рӯзи кишт майсазани киштзор ба қайд гирифта шуд. Ин раванд дар муҳлати кишти 4-июл бо пешинакишти маъсар пас аз 2-3 рӯзи кишт мушоҳида карда шуд. Ин тамоюл яъне ғайбнокии давраҳои нашъунамо, ҳангоми кишт намудани зироатҳои рағанидиханда дар моҳи июл то охири давраи нашъунамои зироатҳои рағанидиханда ба назар расид.

Давомнокии давраи нашъунамои зироатҳои рағанидиханда аз майсазанӣ то гулкунӣ, ҳангоми пешинакишт будани рапс чунин нишондодҳо ба қайд гирифта шуд: чормағзи заминӣ 50 рӯз, кунчит 48 рӯз, офтобпараст 81 рӯз ва маъсар 84 рӯз.

Ҳангоми кишт чормағзи заминӣ бо пешинакишти маъсар дар киштҳои такрорӣ давомнокии байни давраҳо аз майсазанӣ то гулкунӣ ба 46 рӯз, кунчит 44 рӯз, офтобпараст 77 рӯз ва маъсар ба 79 рӯз баробар шуд.

Вобаста аз вариантҳои омӯзишӣ давомнокии пурраи давраҳои нашъунамои зироатҳои рағанидиханда дар шароити иқлимӣ ноҳияи Мир Саид Али Ҳамадонӣ чунин нишондодро соҳиб шуд: чормағзи заминӣ навӣ “Тоҷикӣ-15” 135-147 рӯз, кунчители навӣ “Шаҳноза” 93-99 рӯз, офтобпарастии навӣ “Лакомка” 113-119 рӯз ва маъсари навӣ “Милютинӣ” 116-123 рӯз.

Баландии қади зироатҳои рағанидиханда дар кишти такрорӣ баъд аз маъсар дар марҳилаҳои аввалии ҳаёти нишондоди на он қадар баландро соҳиб гашта, мутаносибан ба 5-8 см баробар гаштааст.

Фарқият дар баландии қад, ҳангоми кишти онҳо баъд аз рапс нишондоди на он қадар баланд буда, мутаносибан ба 4-7 см баробар гаштааст. Дар марҳилаи гулкунӣ киштзор баландии қади чормағзи заминӣ, ҳангоми пешинакишт будани маъсар ба 38 см, кунчит ба 79 см, офтобпараст ба 165 см ва маъсар ба 74 см баробар шуд. Ҳангоми пешинакишт будани рапс баландии қади зироатҳои рағанидиханда то як андоза афзоиш ёфта, баландии қади чормағзи заминӣ ба 41 см, кунчит 84 см, офтобпараст 169 см ва маъсар ба 81 см баробар гаштааст. Чунин қонуният то давраи пухтарасии ҳосил идома ёфта, дар ин марҳила баландии қади чормағзи заминӣ, ҳангоми пешинакишт будани маъсар ба 63 см, кунчит 123 см, офтобпараст ба 179 см ва маъсар ба 104 см баробар гаштааст. Ҳангоми пешинакишт будани рапс баландии қади чормағзи заминӣ 41 см, кунчит 84 см, офтобпараст 169 см ва маъсар 81 см -ро ташкил додааст, ки нисбат ба варианте, ки дар он зироатҳои рағанидиханда баъд аз маъсар кишт карда шудаанд, баландии қади офтобпараст 3 см, кунчит 5 см, офтобпараст 4 см ва маъсар 7 см зиёдтар ташаккул ёфтааст.

Дарачаи ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ аз ташаккулёбии нишондихандаҳои ҳосил вобастагӣ дорад. Ҳангоми дуруст ба роҳ мондани технологияи парвариш ва шароити мусоид фароҳам овардан, ҳангоми нашъунамо нишондихандаҳои нисбатан баланди ҳосил ба вучуд омада, аз ин ҳисоб ҳосилнокӣ низ баланд мегардад.

Вобаста аз вариантҳои омӯзишӣ миқдори ғилофҳои чормағзи заминӣ пас аз зироати маъсар ба 38 адад, миқдори дони як ғилоф ба 2 адад, миқдори дони як растанӣ ба 76,4 адад, вазни дони як растанӣ ба 22,2 г. ва вазни 1000 дона ба 243 г баробар шуд. Ҳосилнокии дони чормағзи заминӣ 20,6 с/га –ро ташкил дод.

Ҳангоми пешинакишт будани зироати рапс нишондодҳои таркиби ҳосил дар чормағзи заминӣ чунин буд: миқдори ғилофакҳо дар як растанӣ 38 адад, миқдори дон дар як ғилофак 2 адад, шумораи дон дар растанӣ 76,4 адад, вазни дони як растанӣ 22,2 г. ва вазни 1000 дона 243 г., ҳосилнокӣ 20,6 с/га. Ин нишондодҳо нисбат ба варианти аввала то 3,5 с/га ҳосилнокии бештари донро таъмин намудааст.

Аз натоиҷи корҳои омӯзишӣ аён шуд, ки миқдори ғилофакҳо дар як растании кунҷит пас аз кишти маъсар ба 113 адад, шумораи дон дар як ғилофак 68 адад, шумораи дон дар як растанӣ ба 7684 адад, вазни дони як растанӣ 21,3 г, вазни 1000 дона 2,7 г. ва ҳосилнокии дон ба 11,5 с баробар шуд. Ҳангоми кишт намудани зироати кунҷит шумораи ғилофакҳо дар як растанӣ 122 адад, шумораи дон дар як ғилофак 73 адад, шумораи дон дар як растанӣ 8906 адад, вазни дони як растанӣ 25,8 г, вазни 1000 дона 2,9 г. ва ҳосилнокии дон ба 13,7 с/га баробар гаштааст, ки нисбат ба варианти аввала 2,2 с ҳосилнокии бештарро дар як гектар таъмин намудааст.

Пас аз маъсар кишт намудани кунҷит миқдори ғилофакҳои як растанӣ ба 113 адад, миқдори дони як ғилофак 68 адад, миқдори дони як растанӣ 7684 адад, вазни дони як растанӣ 21,3 г, вазни 1000 дона 2,7 г. ва ҳосилнокии дон 11,5 с/га-ро ташкил дод. Ҳангоми кишт намудани кунҷит шумораи ғилофакҳои як растанӣ ба 122 адад, миқдори дони як ғилофак 73 адад, миқдори дони як растанӣ 8906 адад, вазни дони як растанӣ 25,8 г, вазни 1000 дона 2,9 г. ва ҳосилнокии дон 13,7 с/га-ро ташкил додааст, ки ин нишондод нисбат ба варианти аввала то 2,2 с/га ҳосилнокии бештарро таъмин намудааст.

Миқдори дон дар як сабадаки офтобпараст ба ҳисоби миёна баъд аз кишти маъсар ба 996 адад баробар шуда, вазни дони як растанӣ ба 72,1 г. вазни 1000 дон ба 72,4 г. ва ҳосилнокии дони офтобпараст ба 17,1 сентнер баробар шудааст. Пас аз рапс кишт намудани офтобпараст диаметри сабади офтобпараст 17,3 см, миқдори дони як сабад ба 1075 адад, вазни дони як растанӣ ба 83,9 г. вазни 1000 дона офтобпараст ба 78,1 г ва ҳосилнокии дони офтобпараст ба 17,6 с/га баробар гашт.

Ҳангоми кишт намудани маъсар дар кишти асосӣ ва такрорӣ дар муқоиса ба кишти он пас аз рапс нишондодҳои таркиби ҳосил ва ҳосилнокӣ паст шудааст. Ҳосилнокии дони маъсар дар кишти такрорӣ пас аз маъсар ба 17,1 с/га ва пас аз рапс 18,6 сентнерро аз як гектар ташкил додааст, ки ин нишондод, ҳангоми пешинакишт будани рапс мутаносибан ба андозаи 1,5 сентнер дони бештар ҳосил шудааст.

Ҷадвали 2 - Нишондиҳандаҳои ҳосил ва ҳосилнокии зироатҳои рағғанидиҳанда дар кишти такрорӣ вобаста аз намуди пешинакишт

Номгуи зироат	Диаметри сабадак, см	Миқдори ғилофак дар як растанӣ, дона	Миқдори дон дар як ғилофак ё сабадак	Миқдори дон дар як растанӣ, дона	Вазни дони як растанӣ, гр.	Вазни 1000 дона, г.	Ҳосилнокии дон, с/га
Пешинакишт маъсар							
Чормағзи заминӣ	-	38	2,0	76,4	22,2	243	20,6
Кунҷит	-	113	68	7684	21,3	2,7	11,5
Офтобпараст	16,2	-	996	996	72,1	72,4	14,2
Маъсар	2,9	45	47,4	2133	91,7	43,0	17,1
Пешинакишт рапс							
Чормағзи заминӣ	-	41	2,2	94,0	23,2	247	24,1
Кунҷит	-	-	73	8906	25,8	2,9	13,7
Офтобпараст	17,3	48	1075	1075	83,9	78,1	17,6
Маъсар	3,1	-	49,6	2381	105,2	44,2	18,6

АДАБИЁТ

1. Алиев З.А., Норов М.С. Технологияи парвариши чормағзи заминӣ. 2008. (С – 4 – 6)
2. Тучкова Ю.Г. Некоторые вопросы агротехники масличных культур. // Зерновое хозяйство, 1975. (№8. С – 39 – 42)

3. Фейсингон Н. Влияние сроков посева на развитие корзинок и семян подсолнечника. Р/Ж. Технические культуры, М., 1983 (№ 8 С – 19)
4. Вавилов П.П. Растениеводство. // М.: Агропромиздат, 1986. (С – 415 – 417).

АННОТАЦИЯ

МАҲСУЛНОКИИ ЗИРОАТҶОИ РАВҒАНИДИҶАНДА ДАР КИШТИ ТАКРОРӢ

Дар мақолаи мазкур маълумотҳо оид ба маҳсулнокии зироатҳои равғанидиҷанда дар кишти такрорӣ оварда шудааст. Нишондодҳои ташаккулёбии ҳосил вобаста аз намудҳои пешинакишт ба мушоҳида расида муайян карда шуд, ки ҳосилнокии чормағзи заминӣ пас аз пешинакишт будани маъсар ба 20,6 с/га ва пас аз зироати рапс ҳосилнокии маъсар ба 18,6 с/га баробар шуд.

АННОТАЦИЯ

ПРОДУКТИВНОСТЬ МАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР В ПОВТОРНОМ ПОСЕВЕ

В данной статье приводятся сведения размещения масличных культур в пожнивных посевах и их продуктивность. Существенные показатели формирования урожая семян наблюдается в зависимости от выбора предшественника. Установлено, что урожай семян арахиса повышался на 20,6 ц/га после предшествующей культуры сафлора, а после рапса урожайность сафлора достигла 18,6 ц/га.

Ключевые слова: подсолнечник, кунжут, сафлор, рапс, арахис, масло.

ANNOTATION

OILSEEDS PRODUCTIVITY IN RE-SOWING

This article provides information on the placement of oilseeds in crop crops and their productivity. Significant indicators of the formation of seed yield is observed depending on the choice of predecessor. It was established that the yield of peanut seeds increased by 20.6 c / ha after the previous safflower culture, and after rape, the yield of safflower reached 18.6 c / ha.

Key words: sunflower, sesame seeds, safflower, canola, peanuts, oil, crops.